

Piotr Pasisz (KIELCE)

Zagadnienia teoretyczno-metodologiczne w twórczości historycznej Łucji Charewiczowej (1897–1943)

Przedmiotem artykułu jest analiza poglądów teoretyczno-metodologicznych Łucji Charewiczowej. Tematyka mieści się w polu badawczym historii historiografii. Dotychczas postać lwowskiej badaczki została opracowana pod kątem biograficznym oraz wpływu na kształtowanie się historii kobiet¹. Brakuje natomiast opracowań dotyczących założeń teoretyczno-metodologicznych w jej twórczości. Bazą źródłową analizy są wybrane prace i wystąpienia z okresu międzywojennego.

Łucja ze Strzeleckich Charewiczowa urodziła się w 1897 r. w Cieszanowie, w rodzinie o korzeniach polsko-francuskich. W 1918 r. rozpoczęła studia na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie i to lwowski ośrodek naukowy stał się dla niej miejscem, z którym związała swoją dalszą karierę naukową. Mimo że po pierwszym semestrze przeniosła się na Uniwersytet Jagielloński, do Lwowa powróciła już w 1920 r., gdzie katedrę Historii Średniowiecznej Powszechnej objął jej mistrz Jan Ptaśnik. W 1921 r. została zatrudniona jako młodsza asystentka, a od 1924 r. już jako starsza asystentka. W tym samym roku została wciągnięta do obowiązków redakcyjnych w „Kwartalniku Historycznym”, co niewątpliwie miało dla badaczki ogromne znaczenie. Pozwoliło jej nie tylko rozwijać historyczne pasje, ale także zdobyć doświadczenie na polu organizacji nauki historycznej. Następn-

¹ O roli Łucji Charewiczowej w kształtowaniu się historii kobiet zob. A. Kusiak, *Łucja Charewiczowa – inicjatorka badań nad przeszłością kobiet polskich*, w: *Kobieta i kultura. Kobiety wśród twórców kultury intelektualnej i artystycznej w dobie rozbiorów i w niepodległym państwie polskim*, red. A. Szwarz, A. Żarnowska, Warszawa 1996; teŝe, *O historii kobiet*, w: *Humanistyka i płeć. Kobiety w poznaniu naukowym wczoraj i dziś*, t. 2, red. E. Pakszys, D. Sobczyńska, Poznań 1997. Biografia lwowskiej badaczki: J. Suchmiel, *Łucja Charewiczowa (1897–1943). Źycie i dzieło*, Częstochowa 2001.

nie obroniła doktorat na podstawie rozprawy *Handel Lwowa w XV wieku*, który po uzupełnieniach wydała pod tytułem *Handel średniowiecznego Lwowa* w serii wydawniczej Ossolińskich: *Studia nad historią kultury w Polsce*, pod redakcją Ptaśnika. Po obronie odbyła studia uzupełniające w Paryżu. Okres kształtowania się jej poglądów teoretyczno-metodologicznych to wczesne lata dwudzieste XX w. Na Uniwersytecie Jana Kazimierza prowadziła zajęcia z nauk pomocniczych historii oraz wykład *Wiadomości wstępne do nauk pomocniczych historii*. W 1930 r. odeszła z uniwersytetu (po śmierci Ptaśnika), a w 1931 r. zaczęła pracę jako kustosz w Muzeum Historycznym Miasta Lwowa. Nie zaprzestała jednak pracy badawczej, dalej publikowała w periodykach społeczno-kulturalnych: „Kobiecie Współczesnej”, „Kurierze Codziennym”. W 1935 r. ukazała się jej książka *Czarna kamienica i jej mieszkańcy*. Wraz z pracą *Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej* stała się podstawą wszczęcia procedury habilitacyjnej, zakończonej w 1937 r. Po przeprowadzce w 1940 r. do Warszawy podjęła pracę w bibliotece Zamoyskich. Prowadziła również lekcje w konspiracyjnym gimnazjum oraz wykłady na Wydziale Humanistycznym tajnego Uniwersytetu Warszawskiego. Zaangażowanie w działalność ZWZ-AK przyczyniło się do aresztowania w 1943 r., a następnie śmiercią w tym samym roku².

Ważną problematyką badawczą w dorobku Charewiczowej była historia kobiet³. Jej poglądy kształtowały się pod wpływem zmian zachodzących w społe-

² D. Malczewska-Pawelec, *Łucja Charewiczowa (1897–1943)*, w: *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów 2014, s. 519–534; J. Pisulińska, *Doktoraty historyczne na Uniwersytecie Jana Kazimierza 1918–1939*, w: *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 1, red. J. Maternicki, Rzeszów 2004, s. 233–249; A. Kusiak, *O historii kobiet*, s. 210–217; J. Suchmiel, *Łucja Charewiczowa*, s. 19–71.

³ W tej tematyce mieści się praca *Ukraiński ruch kobiecy* (1938), wydana pod pseudonimem C. Mikułowska. Autorka opisuje historię ruchu kobiecego na Ukrainie, jego organizację i strukturę. Porusza w niej również temat czasopiśmiennictwa kobiet oraz ich wpływu na kulturę narodową. Charewiczowa w tych badaniach wkraczała również w zagadnienia ekonomiczne i społeczne, czyli w zmienne mające wpływ na ww. ruch społeczny. Kolejne prace to: *Z przeszłości lwowianek* (1935), *Mieszczka lwowska XVI w. Zofia Hanłowa* (1935) oraz syntetyczna *Kobieta w dawnej Polsce. Do okresu rozbiorów* (1938). W tej pierwszej nakreśliła sytuację społeczną lwowskich kobiet od XIII w. do lat sześćdziesiątych XIX w. Ukazała życie codzienne, aktywność zawodową i kulturalną, obyczajowość, normy społeczne, a nawet modę kobiecą. Podjęła także kwestię pozycji kobiety w rodzinie oraz wynikające z tego ograniczenia. *Mieszczka lwowska z XVI w.* jest natomiast biografią Zofii Hanłowej. *Kobieta w dawnej Polsce* wchodziła w zagadnienia obyczajowości, życia codziennego, aktywności kulturalnej oraz pozycji społecznej kobiet w okresie od początków średniowiecza do końca epoki staropolskiej.

czeństwach europejskich w XIX oraz w pierwszej połowie XX w. Doprowadziły one do powstania i rozwoju nowych ideologii, rzutujących też na historiografię⁴. Jedną z doktryn był feminizm pierwszej fali⁵. Charewiczowa pod jego wpływem zajęła się tematyką historii kobiet, która znalazła odzwierciedlenie w pracy *Kobieta w dawnej Polsce* (1938) w serii wydawniczej: *Kultura polska i obca* pod redakcją innego lwowskiego historyka kultury, Kazimierza Hartleba. Przed publikacją wspomnianej książki, już w 1933 r., w referacie wygłoszonym na Międzynarodowym Kongresie Historyków w Warszawie, zaproponowała napisanie monografii o historii kobiet i ich roli w dziejach⁶. Została jednak ostro skrytykowana przez

⁴ Historia historiografii oprócz badań nad nauką historyczną zajmuje się również pokazaniem zależności między nią a wszelkiego rodzaju ideologiami społecznymi i politycznymi. Wraz z odrzuceniem pozytywistycznej bierności badacza i przyjęciu pod wpływem neokantyzmu apriorycznych czynników poznania, w tym naukowego (aprioryczne w odniesieniu do konkretnego procesu poznawczego. Mogą one pochodzić, wbrew Kantowi, z doświadczenia. Dany proces poznawczy i jego wyniki mogą być aprioryczne wobec nowego, przed którym staje badacz), nie do obrony jest teza o neutralności badacza. O wpływie teorii i pojęć dyskutowano szeroko od przełomu XIX i XX w. Ich rolę w procesie poznawczym akcentował neopozytywizm oraz wyrosła w jego łonie filozofia analityczna (z naciskiem na lingwistyczne formy poznania). Sprawę dyskutowano również w drugiej połowie XX w. (Patti Lather, Thomas A. Schwandt). Ideologie wywierały od wieków wpływ na historiografię. Tak było z chrześcijaństwem, które wyznaczało ramy historiografii średniowiecznej (religia pełniła funkcje ideologiczne), a także późniejszej. Wreszcie podobnie było z wielkimi ideologiami oświecenia i XIX w. – liberalizmem, konserwatyzmem i myślą lewicową, tj. chociażby marksizmem. Na polskim gruncie za liberalne uchodziło warszawskie środowisko historyczne, a za jego konserwatywnego przeciwnika środowisko krakowskie. Historiografia PRL jest przykładem wpływu marksizmu-leninizmu. Wpływ ideologii zaznaczał się także w innych dyscyplinach społecznych, jak chociażby w socjologii, gdzie teorie marksistowskie uznawano za emancypacyjne, a np. teorie funkcjonalne za utrzymujące status quo. Zob. szerzej: T.A. Schwandt, *Theory for the moral sciences: Crisis of identity and purpose*, w: *Theory and concepts in qualitative inquiry: Perspectives from the field*, red. D.J. Flinders, G.E. Mills, New York 1993, s. 5–23; P. Lather, *Getting smart: Feminist research and pedagogy with/in postmodern*, New York 1991; A.F. Grabski, *Dzieje historiografii*, Poznań 2011; J.H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, Warszawa 2012; R. Stobiecki, *Historia pod nadzorem, spory o nowy model historii w Polsce: II połowa lat czterdziestych – początek lat pięćdziesiątych*, Łódź 1993; J. Szacki, *Dylematy historiografii idei oraz inne szkice i studia*, Warszawa 1991.

⁵ Virginia Woolf w 1927 r. stwierdziła, iż nadszedł czas na spisanie historii od nowa. Spojrzenia na nią z kobiecego punktu widzenia. Historia kobiet sprzeciwiała się dominacji fallocentrycznego ukazywania dziejów, w którym centrum był mężczyzna. Zob. szerzej: V. Woolf, *Własny pokój*, tłum. A. Graff, Warszawa 1997, s. 64; E. Domańska, *Mikrohistorie. Spotkanie w międzyświatach*, Poznań 2005, s. 202–203.

⁶ Ł. Charewiczowa, *Est-il fondé d'écrire une histoire spéciale de la femme?*, Warszawa 1933, s. 1.

konserwatywne czasopismo „Myśl Narodowa”, które zarzuciło jej uleganie ideologii feministycznej⁷.

Lwowska badaczka ukazuje pozycję kobiet w średniowieczu i nowożytności. Na zainteresowania badawcze nie miały wpływ miały Ptaśnik, na którego seminaria uczęszczała. Podobnie do swego mistrza, Charewiczowa w pracy *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce* wychodzi poza średniowiecze i zahacza o epokę nowożytną. O ile zainteresowanie epokami da się wyjaśnić wpływem jej nauczyciela, to zajęcie się problematyką kobiecą pochodzi z innego źródła inspiracji, którym była m.in. działalność społeczna w organizacjach kobiecych, m.in. w Stowarzyszeniu Kobiet z Wyższym Wykształceniem oraz w sekcjach kobiecych kół Rodzin Legionowych⁸.

Problematyka badawcza podejmowana przez Charewiczową wynikała z inspiracji ideologią feministyczną⁹. Autorka krytycznie wyraziła się wobec dotychczasowej historiografii:

Na wielkich przestrzeniach kobiecej przeszłości widnieją przede wszystkim postacie monarsze, przedstawicielki władzy i tronu, lub jawią się kobiety, które z pogłębieniem religijnego ducha porwał prąd ascezy, albo też zbrodnia i namiętność ponad szarżynę tła ogólnego wyniosła. Ze wzmianek o nich urabiało się dotąd pogląd ogólny na umysłowość i działalność kobiecą, choć stanowiły one szczyty społeczne lub wyjątki, więc dla przeciętnego kobiecego ogółu, nie mogą być miarodajne zachowane o nich wiadomości¹⁰.

Krytyka dotyczyła dotychczasowej historiografii, która na podstawie niewielkiej liczby egzemplifikacji tworzyła negatywne generalizacje o kobietach, przyczyniając się do tworzenia stereotypu. Dalej wywodzi:

⁷ M.K., *VII Kongres Nauk Historycznych*, „Myśl Narodowa” 1933, nr 38, s. 567.

⁸ A. Kusiak, *Lucja Charewiczowa*, s. 100–101.

⁹ Z punktu widzenia teorii nauk społecznych jest to perspektywa feministyczna, akcentująca problemy kobiet w różnych sytuacjach i instytucjach. Dyskurs feministyczny jako perspektywa teoretyczna, akcentujący odmienną od męskiej epistemologię, ukonstytuował się w drugiej połowie XX w. w łonie postmodernizmu i tak rozumiany jest przez J.W. Creswella. Tematyka z niego wynikająca podejmowała problemy sprawiedliwości społecznej oraz opisywała głównie dyskryminację kobiet, proponując kobiecą epistemologię, koncepcje płci kulturowej oraz nową teorię kultury. Przełom XIX/XX w. i okres po I wojnie światowej był czasem kształtowania się tych postulatów, które dojrzałość osiągnęły w latach siedemdziesiątych XX w. Zob. szerzej: J.W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Kraków 2013, s. 85; E. Domańska, *Historia feminizmu i feministyczna historia*, „Odra” 1994, nr 7/8, s. 22–28.

¹⁰ Ł. Charewiczowa, *Kobieta w dawnej Polsce. Do okresu rozbiorów*, w: *Kultura polska i obca*, t. 1, red. K. Hartleb, Lwów 1938, s. 7.

Polkom należy się rozgrzeszenie z współwiny politycznego rozkładu prędej anizeli mężczyznom. Kobięca bierność w nieszczęściach narodu, niezapobieganie anarchii krajowej tłumaczy się łatwo kobiecą ciemnotą umysłową, niezrozumieniem spraw państwowych, od których w zupełności były odsuwane; męska jednak zgoda na rozbiory ojczyzny wynikała z ducha upadku, z zatury poczucia moralnego, z zaniku prawdziwego patriotyzmu¹¹.

Zdecydowanie krytycznie Charewiczowa oceniła bierność kobiet w sferze publicznej. Przyjmowała teorię samozawinionego upadku charakterystyczną dla pesymizmu szkoły krakowskiej, tłumacząc go zanikiem wartości narodowych¹².

Wybór tematyki kobiecej jest jak najbardziej subiektywny. Autorka skupia się głównie na kwestiach obyczajowości i życia codziennego kobiety w średniowieczu i epoce nowożytnej. Niewiele natomiast znajdziemy informacji dotyczących wpływu kobiet na kształt kultury symbolicznej. Kwestii tej poświęcono jeden mały rozdział. Zainteresowania obyczajowością były inspirowane przez Ptaśnika, który wielokrotnie poruszał tę tematykę, zwłaszcza w *Kulturze wieków średnich*. Podobnie do niego Charewiczowa wchodzi w zagadnienia mentalności kolektywnej, opisując wyobrażenia społeczne na temat kobiety w epoce staropolskiej.

Uczennica Ptaśnika podejmuje również kwestie ideałów wychowania oraz instytucji je realizujących. W jakimś stopniu wchodzi w tematykę historii wychowania, w których to problemach badawczych zawierają się idee pedagogiczne. Tę bogatą na ziemiach polskich tradycję reprezentował Stanisław Łempicki¹³.

Charewiczowa ukazuje „typową” kobietę epoki staropolskiej oraz jej rolę społeczną. Mimo to nie odzęgkuje się od opisywania konkretnych znanych postaci, zgodnie ze wzorcem indywidualistycznego historyzmu czy historiografii heroistyczno-romantycznej. Widoczne jest także psychologizowanie. Autorka sama twierdziła, że:

Należy zastosować analizę psychologiczną i obserwację życia zbiorowego oraz indywidualnego z przeszłości, żeby porównać rzeczywiste czynniki, które ze strony fizjologicznej spowodowały specyfikę intelektualną kobiet¹⁴.

Miała tu na myśli analizę właściwą dla historiografii. Nie ma w jej twórczości śladów teorii proveniencji psychologicznej. Dualizm życia zbiorowego i indywi-

¹¹ Tamże, s. 39.

¹² M.H. Serejski, *Naród a państwo w polskiej myśli historycznej*, Warszawa 1973, s. 76–83.

¹³ W. Szulakiewicz, *Stanisław Łempicki*, w: *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 1, red. J. Maternicki, Rzeszów 2007, s. 555–568.

¹⁴ Tłum. za: A. Kusiak, *O historii kobiet*, s. 212.

dualnego wydaje się pochodzić z inspiracji Ptaśnika, który tak właśnie pojmował rzeczywistość¹⁵.

Charewiczowa opisuje pozycję społeczną ziemianki oraz mieszcanki. Brakuje jednak analizy warstwy chłopskiej. Przyczyną mogło być to, że tematyka chłopska posiadała o wiele mniejszą bazę źródłową oraz była mniej znana autorce (dobrze znała tematykę miejską). Generalnie krytykowała niewielkie zasoby źródłowe odnoszące się do historii kobiet¹⁶ oraz ich subiektywny, ideologiczny punkt widzenia, pisany z perspektywy religii chrześcijańskiej¹⁷.

Ciężko ocenić podstawę źródłową pracy *Kobieta w dawnej Polsce* z racji braku odniesień bibliograficznych i źródłowych. Lwowska badaczka podaje jednak wykaz literatury, w której znajdują się m.in. źródła drukowane, cytuje też kronikę Kadłubka. Pewną inspirację, jeśli chodzi o tematykę kobiecą, może stanowić praca wymieniona w wykazie literatury pt. *Z dziejów kobiety polskiej* autorstwa Jadwigi Petrażyckiej-Tomickiej (Lwów 1914).

Drugim obszarem działalności badawczej Charewiczowej była historia kultury materialnej miast w średniowieczu¹⁸. Zainteresowania te wywodziły się od Ptaśnika oraz jej drugiego mentora Franciszka Bujaka, na którego seminaria rów-

¹⁵ J. Ptaśnik, *Przedmowa*, w: *Handel średniowiecznego Lwowa*, red. Ł. Charewiczowa, Lwów 1925, s. 8.

¹⁶ Zob. szerzej: Ł. Charewiczowa, *Stanowisko kobiet polskich w popularyzatorskiej i naukowej pracy historycznej*, „Kwartalnik Historyczny” 1933, R. 47, t. 2, s. 1–12.

¹⁷ Ł. Charewiczowa, *Kobieta w dawnej Polsce*, s. 6.

¹⁸ W ten obszar wpisują się prace: *Ograniczenia gospodarcze nacji schizmatycznych i Żydów we Lwowie XV i XVI wieku* (1925), w której poruszono kwestię działalności ekonomicznej mniejszości narodowych we Lwowie, z głównym naciskiem na handel. Przedstawione zostały też stosunki prawne i społeczne w celu ukazania pozycji mniejszości (Rusinów, Ormian i Żydów) w strukturze oraz ich działalności zmierzającej do uzyskiwania przywilejów gospodarczych; *Handel średniowiecznego Lwowa* (1925) – próba ukazania lwowskiego handlu w wiekach średnich na tle porównawczym z innymi miastami. Autorka wchodziła w zależności łączące terytorium, położenie geograficzne ze strukturą i organizacją handlu. Opisowała podstawy prawne, podział handlu, jego znaczenie ekonomiczne i kulturalne. Oprócz dziejów dotyczących miast polskich lwowska badaczka podjęła temat miast francuskich – *Ustrój miast komunalnych średniowiecznej Francji* (1927). Jej znajomość francuskiego oraz studia w Paryżu pozwoliły na podjęcie tego problemu badawczego. W pracy poruszono kwestię struktury instytucjonalnej miast, ich organizacji prawnej oraz relacji z innymi organami ustroju feudalnego. Przedstawiono zarys struktury społecznej, działalność administracji, sądownictwa i cyrkulacji pieniądza. Tematykę miejską Charewiczowa poruszyła także w monografii *Dzieje miasta Złoczowa* (1929). Narrację rozpoczęła od jego najdawniejszych dziejów, kończąc na wieku XIX. Pokazała genezę, zarys struktury społecznej wraz z mniejszościami narodowymi, stosunki prawne oraz organizację kościoła i szkolnictwa. Opisała także handel i przemysł w mieście. Istotnym

niez uczęszczała¹⁹. Podnoszenie zagadnień gospodarczych wypływało z obydwu źródeł. Bujak uprawiał historię gospodarczą, co zauważył A.F. Grabski, w sposób przede wszystkim opisowy oraz z dużym sceptycyzmem wobec prawidłowości historycznych, w którym widać wpływ niemieckiej teorii ekonomicznej, tzw. szkoły historycznej w ekonomii²⁰. W tym miejscu koncepcje Bujaka łączyły się w twórczości lwowskiej badaczki z inspiracjami płynącymi od Ptaśnika. Wspólne dla wszystkich było podejście historyzujące²¹.

Rola zjazdów historycznych (zwłaszcza zjazd poznański – 1925) była nie do przecenienia w procesie kształtowania się subdyscyplin, w tym historii kultury oraz jej założeń metodologicznych²². Charewiczowa wystąpiła na poznańskim zjeździe z referatem *Praca w średniowiecznej Polsce* (sekcja V: Historia kultury wraz z historią literatury, nauki i szkolnictwa). Zaliczenie go do tej sekcji może mieć uzasadnienie w cywilizacyjnym ujęciu problematyki, gdzie zjawiska takie jak praca mieszczą się w jego zakresie. Autorka sama określiła temat jako zagadnienie wchodzące w zakres rozważań społeczno-gospodarczych:

Referat niniejszy mianem pracy obejmuje całość wysiłków człowieka, tworzących gospodarczą stronę jego życia. Jest to cały łańcuch zjawisk gospodarczych i zagadnień społecznych, wśród których dominujące znaczenie ma podział pracy i jej organizacja²³.

elementem stała się kwestia własności miasta. Studium z historii kultury materialnej to praca *Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej* (1929).

¹⁹ D. Malczewska-Pawelec, *Lucja Charewiczowa*, s. 522.

²⁰ Natomiast przedstawiciel poznańskiej szkoły historii gospodarczej Jan Rutkowski badał występujące w życiu gospodarczym prawidłowości, a inspiracji szukał w teoriach nomologicznych, m.in. w materializmie historycznym. Zob. szerzej: A.F. Grabski, *Kształty historii*, Łódź 1983, s. 331–336; J. Topolski, *O nowy model historii: Jan Rutkowski (1886–1949)*, Warszawa 1986, s. 191–208.

²¹ Witold Kula twierdził, iż historia gospodarcza zawiera zarówno elementy opisowe, fotograficzne, historyzujące, jak i elementy procesualne, tj. ekonomizujące. W twórczości Bujaka przeważało to pierwsze podejście. Podobnego zdania, choć w innej dziedzinie – historii kultury (szeroko rozumianej, zjawiska gospodarcze także się tam mieściły) – był Ptaśnik. I to decydowało o łatwości połączenia tych dwóch inspiracji u Charewiczowej. Zob. szerzej: W. Kula, *Problemy i metody historii gospodarczej*, Warszawa 1983, s. 85.

²² Na IV zjeździe podjęto próbę konceptualizacji przedmiotu badań. Wskazano na całościowy kształt materialnego i duchowego dorobku kulturowego. Podjęto próby ustalenia metod i języka opisu. Zob. szerzej: J. Kolbuszewska, *Historia kultury na UJK i sposoby jej uprawiania (Jan Ptaśnik, Stanisław Łempicki, Władysław Podlacha)*, w: *Історія та історіки у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)*, red. L. Zaszkiłniak, P. Sierżęga, Lwów 2015, s. 132–133.

²³ Ł. Charewiczowa, *Praca w średniowiecznej Polsce*, w: *Pamiętnik IV Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu*, t. 1: *Referaty*, Poznań 1925, s. 1.

Znaczenie podziału pracy i jej struktury akcentował w swojej teorii Karol Marks. Nie można jednak powiedzieć, że lwowska badaczka pozostawała pod wpływem materializmu historycznego. Nie ma bowiem w jej rozważaniach tego, co jest osią tej teorii, a mianowicie walki klas, kwestii własności środków produkcji, teleologii dziejów oraz prawidłowości i teorii postępu²⁴.

Istotną funkcję w systemie społeczno-ekonomicznym spełniał według Charewiczowej handel. Nie dziwi fakt, iż w tym samym roku wydała na ten temat monografię. Na rolę handlu, kwestię podziału pracy i jej organizacji zwracał też uwagę Bujak w referacie wygłoszonym na zjeździe poznańskim²⁵.

Inspirując się swoim drugim mistrzem Ptaśnikiem postawiła tezę:

...kościółowi i miastu rolę pionierów pracy przypisać trzeba. Ich działalność wyprzedziła co do organizacji i produktywności nie tylko gospodarcze zdobycze warstwy szlacheckiej, ale i organizacji państwowej²⁶.

Oprócz miasta dla formowania się porządku państwowego miał znaczenie kościół. W ten sposób zmodyfikowała ona pogląd Ptaśnika, który zwracał uwagę tylko na wzorzec miejski.

O elementach przedmiotu swych badań pisała, że: „Historia pracy uwzględnić musi też całą technikę gospodarczą ówczesną, sposób uprawy i narzędzia, którymi posługiwał się człowiek przy zdobywaniu przyrody”²⁷.

Charewiczowa zwracała też uwagę na elementy „kultury bytu” – przedmiotu badań historii kultury materialnej, będącej częścią historii kultury.

W referacie cytowała też przedstawiciela niemieckiej młodszej szkoły historycznej w ekonomii Gustava von Schmollera (o nim pisze również Bujak). Jego rozważania okazały się pomocne w uwydatnieniu roli wymiany dóbr w ekonomii: „Społeczny proces obrotu dóbr i podziału dochodów jest jedną z centralnych kategorii w systemie ekonomicznym niemieckiego badacza”²⁸. Na tym jednak kończy się inspiracja.

W referacie Charewiczowa zwracała uwagę na pracę ludzką jako przedmiot badań: „W każdym organizmie gospodarczym najważniejszą jest kwestia wyżywienia, że zaś dostarczały go rolnictwo, hodowla, myślistwo i rybołówstwo są to więc zarazem działy historii pracy”²⁹.

²⁴ K. Marks, *Praca najemna i kapitał*, tłum. W. Figiel, Warszawa 2005, s. 4–8.

²⁵ F. Bujak, *Uwagi krytyczne o panującej teorii rozwoju gospodarczego*, w: *Pamiętnik IV Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu*, t. 1: *Referaty*, s. 10.

²⁶ Ł. Charewiczowa, *Praca w średniowiecznej Polsce*, s. 3.

²⁷ Tamże, s. 4–5.

²⁸ W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, Warszawa 2000, s. 209.

²⁹ Ł. Charewiczowa, *Praca w średniowiecznej Polsce*, s. 3.

W dyskusji nad wystąpieniem Charewiczowej Jan Rutkowski stwierdził, iż autorka starała się stworzyć odrębną dziedzinę badań jakim byłaby historia pracy. Jego zdaniem powinna ona jednak pozostać zagadnieniem historii gospodarczej powiązanej z ekonomią teoretyczną³⁰. W odpowiedzi Charewiczowa zaprzeczyła jakoby starała się stworzyć nową subdyscyplinę badawczą³¹. W referacie również podkreślała:

Pozornie zdawać się może, że w ramy swych wywodów o pracy i jej organizacji włączam całość dziejów gospodarczych Polski – zasadniczo chodzi mi tylko o wydobycie ze źródeł i literatury jedynie momentów organizacji i podziału, ich celów oraz skutków społeczno-gospodarczych³².

W dyskusji uwydatniła znaczenie technik pracy i jej organizacji jako mierników rozwoju kulturalnego społeczeństwa³³. Podkreśliła tym samym, że praca wchodzi w całokształt życia społecznego. Wskazywała na opracowania francuskie, które o wiele wcześniej zaczęły poruszać tę kwestię³⁴. Niewątpliwie była to inspiracja do podjęcia i rozwoju tychże badań na rodzimym gruncie.

Zainteresowanie kwestiami gospodarczymi, ale też kulturalnymi zaowocowało wydaniem pracy pt. *Handel średniowiecznego Lwowa* (1925) w serii wydawniczej Ossolińskich: *Studia nad historią kultury w Polsce*. W przedmowie do niej Ptaśnik napisał:

Tego rodzaju łącznik kulturalny między wschodem a zachodem, jakim był Lwów w przeszłości, powinien mieć historię swego handlu, handlu w najszerszym tego słowa znaczeniu, zarówno owego materialnego, wzbogacającego mieszkańców miasta, jak i tego, niejako przemysłowego, który się wraz z kupcem i jego towarem na wschód czy zachód przedzierał – duchowego³⁵.

Lwowski historyk rozumiał handel jako element cywilizacji podlegający badaniom historii kultury. Podobnie rozumiała go Charewiczowa. Podjęcie tematyki miejskiej bez wątpienia wynikało z inspiracji poglądami Ptaśnika, który zajmował

³⁰ J. Rutkowski, *Dyskusja. Sekcja V: Historia kultury wraz z historią literatury, nauki i szkolnictwa*, w: *Pamiętnik IV Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu*, t. 2: *Protokoły*, Poznań 1925, s. 108–109.

³¹ Ł. Charewiczowa, *Dyskusja. Sekcja V: Historia kultury wraz z historią literatury, nauki i szkolnictwa*, w: *Pamiętnik IV Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu*, t. 2: *Protokoły*, s. 109–110.

³² Ł. Charewiczowa, *Praca w średniowiecznej Polsce*, s. 10.

³³ Tejże, *Dyskusja*, s. 109–110.

³⁴ Tamże, s. 110.

³⁵ J. Ptaśnik, *Przedmowa*, s. 10.

się także sprawami gospodarczymi. Z drugiej strony Bujak również podejmował te tematy, więc inspiracja mogła płynąć dwutorowo (jeśli chodzi o problematykę badawczą). Lwów jako miasto nie posiadało monografii dotyczącej handlu. Będąc miejscem zamieszkania autorki stało się naturalnym obiektem zainteresowań badawczych, chociażby z uwagi na dostępność zbiorów archiwalnych.

Na lwowskim zjeździe historyków Marian Sokołowski podjął tematykę handlu. Jak pisał: „Historia handlu jest tym działem dziejów społecznego życia, który się najściślej łączy z historią kultury, a co zatem idzie i sztuki”³⁶. W innym miejscu: „Od badań nad historią handlu zacząć należy, żeby dojść do historii rzemiosł i kultury w ogóle”³⁷. Taki sposób rozumienia handlu przyjęła Charewiczowa, co zresztą podobne było do interpretacji Ptaśnika. Przedstawione w pracy zagadnienie ma wydźwięk kulturowy. Narracja, formy wyjaśniania czy stosowane metody przypominają warsztat i sposób konstrukcji obecny w jego dziełach.

Tym co przybliży lwowską badaczkę do ujęć autora *Miast i mieszczaństwa w dawnej Polsce* jest także kulturowe ujmowanie zjawisk gospodarczych. Brakuje metod charakterystycznych dla historii gospodarczej, jak np. metody statystycznej, która obecna była w twórczości Bujaka. Rzadko odwołuje się do pojęć z nauk ekonomicznych: popytu i podaży³⁸ oraz do prawidłowości czy ukazywania koniunktur charakterystycznych dla historii gospodarczej. Autorka przytacza je tylko w pewnych miejscach:

Dlatego istnieje popyt na towary i wyroby, których niedużo, konsument szuka kupca i producenta, który znowu jednocząc się często w jednej osobie tą swą podwójną działalnością unika pośrednictwa zawsze zwiększającego cenę, a zmniejszającego zysk. Zagadnienie bowiem ceny i wartości dominuje we wszystkich poglądach ekonomicznych. Pojmowano doskonale wpływ wartości waluty na kwestie drożyzny. W myśl twierdzenia nauki ekonomicznej, iż licha waluta wypiera zawsze lepszą³⁹.

Charewiczowa wyjaśnia zjawisko poprzez przyjęcie tezy o racjonalności działania charakterystycznego dla klasycznej szkoły ekonomii i tzw. teorii wymiany⁴⁰. Można zatem stwierdzić, że w jej stanowisku widoczne jest otwarcie na inne

³⁶ M. Sokołowski, *O znaczeniu i potrzebie badań nad historią handlu w Polsce*, w: *Pamiętnik II Zjazdu Historyków Polskich we Lwowie*, t. 1: *Referaty*, Lwów 1890, s. 1.

³⁷ Tamże, s. 2.

³⁸ Ł. Charewiczowa, *Handel średniowiecznego Lwowa*, Lwów 1925, s. 9.

³⁹ Tamże, s. 29.

⁴⁰ W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, s. 151–189; A. Smith, *Badania nad naturą i przyczynami bogacenia się narodów*, t. 1–2, Warszawa 2007; C. Camic, *The Utilitarians Revisited*, „*American Journal of Sociology*” 1979, nr 85, s. 516–550.

nauki społeczne, w tym przypadku ekonomię, co jest charakterystyczne dla postulatu integralności historii. Nie jest to jednak powszechne zjawisko w jej pracy o handlu.

Omówioną problematykę badawczą można uznać za wycinek szeroko pojętej kultury. Chronologicznie natomiast zaliczymy ją do obszaru zainteresowań mediewistyki, dotyczy ona bowiem schyłkowego okresu średniowiecza. W pracy podejmowane są także zagadnienia z historii ustroju oraz dziejów politycznych. Opis pozostaje wierny wzorcowi erudycyjno-genetycznemu. Podobnie jak Ptaśnik, ukazuje ona związki genetyczne. Całościowe ujęcie badań ma natomiast charakter idiograficzny oraz fenomenalistyczny. Badaczka stosuje również metodę porównawczą, ale nie na tak dużą skalę jak czynił to jej mistrz.

Z seminarium Ptaśnika wyniosła Charewiczowa przygotowanie do krytyki źródłowej. Często stosowała w swoich pracach metodę bezpośrednią. Jej dorobek twórczy cechuje szeroka baza archiwalna. Obejmuje ona archiwum lwowskie oraz źródła z archiwów włoskich (zapewne z kolekcji swego mistrza) oraz liczne źródła drukowane. Jeśli chodzi o literaturę przedmiotu, to oprócz rodzimej historiografii badaczka wykorzystywała też literaturę zagraniczną, głównie niemiecką.

Charewiczowa w zakresie badań historyczno-kulturalnych kontynuowała dzieło Ptaśnika, poszerzając je o problematykę historii kobiet. Duże zasługi przypisać jej należy na polu kształtowania i umacniania się historii kultury w ośrodku lwowskim lat międzywojnia. Oprócz zasług na polu naukowym, nie mała wniosła także w działalność muzealniczą. W rozumieniu kultury zaproponowanej przez Antoninę Kłoskowską⁴¹, podejmowała zagadnienia tzw. kultury bytu – prace o dziejach miast w średniowieczu oraz kultury społecznej, do której należy zaliczyć jej monografie o dziejach kobiet. Mimo innowacyjności problemów badawczych – historia kultury, a zwłaszcza historia kobiet, w kontekście wykonania oraz wizji świata i człowieka, Charewiczowa reprezentowała tzw. historiografię klasyczną w rozumieniu Wojciecha Wrzosa, charakteryzującą się właściwymi dla siebie metaforami fundamentalnymi, tj. metaforą rozwoju i genezy⁴². W wykonaniu polegała na genetycznym ukazywaniu faktów, idiogra-

⁴¹ Pojmowała ona kulturę globalnie, monistycznie oraz wertykalnie jako strukturę zbudowaną z trzech elementów: kultury bytu (materialnej), kultury społecznej (regulacja stosunków społecznych, prawo) oraz kultury symbolicznej (duchowej). Zob. A. Kłoskowska, *Socjologia kultury*, Warszawa 1981, s. 106–109.

⁴² Przez Jerzego Topolskiego nazywane mitami fundamentalnymi. Zob. szerzej: J. Topolski, *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*, Warszawa 1996, s. 203–217.

fizmie oraz podkreśleniu roli jednostki⁴³. Choć Wrzosek odnosił ją głównie do problematyki dziejów politycznych, to koncepcja ta pojawiała się także na gruncie historii kultury.

BIBLIOGRAFIA

- Camic C., *The Utilitarians Revisited*, „American Journal of Sociology” 1979, nr 85.
- Charewiczowa Ł., *Czarna Kamienica i jej mieszkańcy*, Lwów 1935.
- Charewiczowa Ł., *Dzieje miasta Złoczowa*, Lwów 1929.
- Charewiczowa Ł., *Est-il fondé d'écrire une histoire spéciale de la femme?*, Warszawa 1933.
- Charewiczowa Ł., *Handel Lwowa z Mołdawią i Multanami w wiekach średnich*, „Kwartalnik Historyczny” 1924, R. 38.
- Charewiczowa Ł., *Handel średniowiecznego Lwowa*, Lwów 1925.
- Charewiczowa Ł., *Historiografia i miłośnictwo Lwowa*, Lwów 1938.
- Charewiczowa Ł., *Kłęski zaraz w dawnym Lwowie*, Lwów 1930.
- Charewiczowa Ł., *Kobieta w dawnej Polsce. Do okresu rozbiorów*, w: *Kultura polska i obca*, t. 1, red. K. Hartleb, Lwów 1938.
- Charewiczowa Ł., *Lwowskie organizacje zawodowe za czasów Polski przedrozbiorowej*, Lwów 1929.
- Charewiczowa Ł., *Mieszczka lwowska XVI w. Zofia Hanłowa*, Lwów 1935.
- Charewiczowa Ł., *Muzeum Historyczne miasta Lwowa. Przewodnik po zbiorach*, Lwów 1936.
- Charewiczowa Ł., *Niedoceniony krajoznawca lwowski. Antoni Schneider 1825–1880*, Lwów 1938.
- Charewiczowa Ł., *Ograniczenia gospodarcze nacji schizmatycznych i Żydów we Lwowie XV i XVI wieku*, Lwów 1925.
- Charewiczowa Ł., *Przewodnik po najdawniejszych zabytkach Małopolski Wschodniej związanych z dziejami króla Jana III Sobieskiego*, Lwów 1933.
- Charewiczowa Ł., *Stanowisko kobiet polskich w popularyzatorskiej i naukowej pracy historycznej*, „Kwartalnik Historyczny” 1933, R. 47.
- Charewiczowa Ł., *Ukraiński ruch kobiecy*, Lwów 1937.
- Charewiczowa Ł., *Ustrój miast komunalnych średniowiecznej Francji*, Lwów 1927.
- Charewiczowa Ł., *Wodociągi starego Lwowa 1404–1663*, Lwów 1934.
- Charewiczowa Ł., *Z przeszłości lwowianek*, Lwów 1935.
- Creswell J.W., *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Kraków 2013.
- Domańska E., *Mikrohistorie. Spotkanie w międzyświatach*, Poznań 2005.

⁴³ W. Wrzosek, *Historia – kultura – metafora. Powstanie nieklasycznej historiografii*, Wrocław 1995, s. 40–43.

- Domańska E., *Historia feminizmu i feministyczna historia*, „Odra” 1994, nr 7/8.
- Grabski A.F., *Dzieje historiografii*, Poznań 2011.
- Grabski A.F., *Kształty historii*, Łódź 1983.
- Kłoskowska A., *Socjologia kultury*, Warszawa 1981.
- Kolbuszewska J., *Historia kultury na UJK i sposoby jej uprawiania (Jan Ptaśnik, Stanisław Łempicki, Władysław Podlacha)*, w: *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету)*, red. L. Zaszkilniak, P. Sierżęga, Lwów 2015.
- Kula W., *Problemy i metody historii gospodarczej*, Warszawa 1983.
- Kusiak A., Łucja Charewiczowa – inicjatorka badań nad przeszłością kobiet polskich, w: *Kobieta i kultura. Kobiety wśród twórców kultury intelektualnej i artystycznej w dobie rozbiorów i w niepodległym państwie polskim*, red. A. Szwarc, A. Żarnowska, Warszawa 1996.
- Kusiak A., *O historii kobiet*, w: *Humanistyka i płeć. Kobiety w poznaniu naukowym wczoraj i dziś*, t. 2, red. E. Pakszys, D. Sobczyńska, Poznań 1997.
- Lather P., *Getting smart: Feminist research and pedagogy with/in postmodern*, New York 1991.
- Malczewska-Pawelec D., *Łucja Charewiczowa (1897–1943)*, w: *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 2, red. J. Maternicki, P. Sierżęga, L. Zaszkilniak, Rzeszów 2014.
- Marks K., *Praca najemna i kapitał*, tłum. W. Figiel, Warszawa 2005.
- Pisulińska J., *Doktoraty historyczne na Uniwersytecie Jana Kazimierza 1918–1939*, w: *Wielokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XIX i XX w.*, t. 1, red. J. Maternicki, Rzeszów 2004.
- Ptaśnik J., *Przedmowa*, w: *Handel średniowiecznego Lwowa*, red. Ł. Charewiczowa, Lwów 1925.
- Schwandt T.A., *Theory for the moral sciences: Crisis of indetity and purpose*, w: *Theory and concepts in qualitative inquiry: Perspectives from the field*, red. D.J. Flinders, G.E. Mills, New York 1993.
- Serejski M.H., *Naród a państwo w polskiej myśli historycznej*, Warszawa 1973.
- Smith A., *Badania nad naturą i przyczynami bogacenia się narodów*, t. 1–2, Warszawa 2007.
- Suchmiel J., *Łucja Charewiczowa (1897–1943). Życie i dzieło*, Częstochowa 2001.
- Stankiewicz W., *Historia myśli ekonomicznej*, Warszawa 2000.
- Stobiecki R., *Historia pod nadzorem, spory o nowy model historii w Polsce: II połowa lat czterdziestych – początek lat pięćdziesiątych*, Łódź 1993.
- Szacki J., *Dylematy historiografii idei oraz inne szkice i studia*, Warszawa 1991.
- Szulakiewicz W., *Stanisław Łempicki*, w: *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*, t. 1, red. J. Maternicki, Rzeszów 2007.
- Topolski J., *Jak się pisze i rozumie historię. Tajemnice narracji historycznej*, Warszawa 1996.
- Topolski J., *O nowy model historii: Jan Rutkowski (1886–1949)*, Warszawa 1986.

Turner J.H., *Struktura teorii socjologicznej*, Warszawa 2012.

Woolf V., *Własny pokój*, tłum. A. Graff, Warszawa 1997.

Wrzosek W., *Historia – kultura – metafora. Powstanie nieklasycznej historiografii*, Wrocław 1995.

SUMMARY

Theoretical and methodological issues in the historical work of Łucja Charewiczowa (1897–1943)

The article is an attempt to reconstruct theoretical and methodological assumptions in the historical work of Łucja Charewiczowa. This topic is part of the history of Polish historiography of the first half of the twentieth century. An analysis is made on selected examples of the works from the interwar period. Lvov in the period 1918–1939 was a strong center of historical research and the history of culture, in which Charewiczowa specialized, occupied a significant position.

KEYWORDS: history of historiography, methodology of history, interwar Lvov